

Elîfname di Edebiyata Kurdî (Kurmancî) ya Klasîk de

Alifname in Classical Kurdish (Kurmanji) Literature

Numan YURT

Numan YURT | <https://orcid.org/0000-0002-8921-3939> | numanyurt1@gmail.com
PhD. Candidate at Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages in Türkiye,
Department of Kurdish Language and Culture, Mardin, Turkey

Citation:

Yurt, N. (2024). Elîfname di Edebiyata Kurdî (Kurmancî) ya Klasîk de. *Nubihar Akademî* 21, 35-62. DOI: <https://doi.org/10.55253/2024.nubihar.1491447>.

Submission Date	28.05.2024
Acceptance Date	28.06.2024
Publication Date	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Puxte

Di vê gotarê de wek şêwazeke edebî şeş elifnameyên edebiyata kurdî (kurmancî) hatine danasîn û elifnameya Siyahpoş û Şêx Ehmedê Feqîr bi hûrgilî hatine vekolan. Elifnameya Siyahpoş, Şêx Ehmedê Feqîr, Weda'î û Ce'ferqulî Zengelî mînakên ji qada edebiyata klasîk û bi kurmancî ne. Elifnameya Yûsîfê Terxanî mînakek ji qada edebiyata gelêrî û bi kurmancî, ya Mela Ebdulfettahê Hezroyî ji qada edebiyata klasîk û bi erebî ye. Armanca vê xebatê danasîna elifnameyên kurmancî û vekolîna taybetmendiyên wan e. Bi vê mebestê piştî destpêka xebatê behsa çarçoveya têgihî, mijar, taybetmendî û rêzbendîya elifnameyan herwiha cihê elifnameyan di edebiyata kurmancî de hatiye kirin û şeş elifnameyên edebiyata kurmancî ji hêla rêzbendî û naverokê ve hatine dahûrîn. Taybetmendiyên elifnameya Siyahpoş û Şêx Ehmedê Feqîr jî bi hûrgilî hatine diyarkirin û bi tabloyan şiklê rêzbendiyê hatiye nîşandan. Metnên her du elifnameyan di dawîya xebatê de hatine bicihkirin. Di encama vekolînê de em têdigihîjin ku helbestvanên kurmanc ji hêla şiklê tertîbê ve elifnameyan rast tercîh kirine. Siyahpoş û Feqîr şêwazeke resen ceribandine ku ev, dahêneriya helbestvanên kurmanc e. Helbestvanên kurmanc elifnameyên xwe li ser hebûn, yekîtî û hikûmranîya Xwedê, pesn û hezkirina Resûlê Xwedê, hin mijarên dînî û evîna beşerî nivîsîne.

Peyvên Sereke

Edebîyata kurmancî ya klasîk, Siyahpoş, Şêx Ehmedê Feqîr, Şêwaza edebî, Elifname.

Abstract

In this article, six alifnames of Kurdish (Kurmanji) literature are introduced as a literary style and Siyahpoş and Sheikh Ehmedê Feqîr's alifnames are analyzed in detail. The alifnames of Siyahpoş, Sheikh Ehmedê Feqîr, Weda'î and Ce'ferqulî Zengelî were written in the field of classical literature and in Kurdish. Yûsîfê Terxanî's alifname was written in folk literature and in Kurmanji, while Mela Ebdulfettahê Hezroyî's was written in classical literature and in Arabic. The aim of this study is to introduce alifnames written in Kurmanji dialect of Kurdish literature and to examine their characteristics. For this purpose, after the introductory chapter, the conceptual framework, subject matter, characteristics and organization of alifnames, as well as the place of alifnames in Kurmanji literature are mentioned and six Kurmanji alifnames are analyzed in terms of organization and content. Subsequently, the subjects of alifnames, their organization, and their place in Kurmanji literature are mentioned, and six examples of Kurmanji literature are analyzed in terms of their organization and content. The characteristics of Siyahpoş's and Fakîr's alifnames have been determined in detail and their organization is shown in tables. The texts of both alifnames are included at the end of the study. As a result of the research, we understand that Kurmanji poets preferred flat alifnames in terms of organization. Siyahpoş û Feqîr experimented with an original style, which shows their productivity. Kurmanji poets wrote about the existence, unity and sovereignty of Allah, the love and praise of the Prophet, some religious subjects and human love.

Keywords

Classical Kurdish (Kurmanji) Literature, Siyahpoş, Sheikh Ehmedê Feqîr, Literary style, Alifname.

Destpêk

Tîp di gelek qadên wek bawerî, huner û zanistê de ji bo wateyên veşartî hatine bikaranîn û bûne hêmanekî simbolîzmê. Gelek şaristanîyên wek Misir, Hind û Rojhilata Nêzîk di wê baweriyê de ne ku wateyên veşartî û simbolîk ên tîpan hene û bandor li siruştê dikin. Ev bawerî piştî di nav cihûtî, xiristîyanî û îslamiyetê de jî belav bûye. Li nav çanda îslamê ew bawerî heye ku tîp xwedî hin taybetmendiyan veşartî ne. Qur'ana Pîroz yek ji van çavkaniyan e ku tîp bi tena serê xwe wek ayet bi kar anîne û li ser wateya van ayetan bi sedsalan gelek şirove hatine kirin. Hin mufesiran wateya van ayetan şirove kirine hinan jî ji ber ku wek ayetên mutesabîh bi nav kirine xwe ji şirovekirina wan dûr xistine (Duman & Altundağ, 1998, r. 401). Ev bikaranîna ku wek "hurûfê muqette'a" tê binavkirin ji 14 tîpên elîfbêyê pêk tê û 29 sûreyên Qur'anê bi van tîpan dest pê dikin. Qadeke din, zanîsta tîpan/'ilmu'l-hurûf e ku di tesewifa îslamê de yek ji şêweyên herî bîma yê derbirîne ye. Mebest di zanîsta tîpan de raza tîpan e û ebcêd, cîfr û sîstema ebcêdê jî bi mebesta ku tîpên elîfbêya erebî bîna jiberkirin hatiye sazîkirin û tîp bi rêzê beramberî jimarekê tên (Bilgegil, 2023, r. 320). Muhyedîne Erebi (w.638) di çarçoveya zanîsta herfan de beşek ji pirtûka xwe ya *el-Futûhatu'l-Mekkiyyeyê* ji bo tekiliya mertebeyên tîpan û mertebeyên hebûnê terxan kiriye û behsa peydabûna alemê, razên besmeleyê, afirandina rih, laş û erdê, erd û hemeleyên erşê, kursî/hukûmranî, çar ferîşte, qutb û mijarên derasayî yê zanîstên îlahî kiriye (Kılıç, 1996, r. 252). Fezullahê Hurûfî (w.796) jî di navbera jimarên û 28 tîpên erebî û 4 tîpên din de tîkiliyek danîbû û bi vî şiklî pergala Hurûfîyê ava kiribû. Hurûfî herfan dixwe navenda nêrîna xwe û îddîa dike ku cewhera hemû heyber herf in loma navê wî ji vî nêrîna xwe wergirtiye. Vê pergale hemû kaînat û heyberan, hukmên dînî, ayet, hedîs û hurûfê muqette'ayê li gorî xetên li ser rûyê mirovî şirove kirine (Aksu, 1998, r. 408). Herçend ne Hurûfî bin jî gelek mutesewif di bin bandora nêrîna û şiroveyên vî bizavê de mane û wan di berhemên xwe de peyv û mezmûnên vî baweriyê bi kar anîne (Levend, 2018, r. 64).

Çawa ku tîp di bawerî û qadên zanistî de hatine bikaranîn di huner û edebiyatê de jî bûne malzemeyekî jêneger. Tîp, di merheleya pevbestina helbesta klasîk de jî ji bo derbirîna hest û armanca helbestvanî objeyê serlêdanê ye. Mebest ji van tîpan tîpên elîfbêya erebî ne ku ji hêla şiklê xwe ve ji bo gelek rewş, mezmûn û wateyan bi sedsalan hatine bikaranîn (Tökel, 2010, r. 20). Qadeke bikaranîna tîpan jî hunerên edebî ye ku hunerên wek teşbîh, luxez, muemma û danîna tarîxê bi tîpan re tekildar in. Tîp di ciwankariya teşbîhê de pir caran bûne hêmana muşebbeh/lêçûyê û wateyên curbicur li tîpan hatine barkirin. Ji bo mînak tîpa "elîf"ê ji ber şiklê xwe hem yekîtî/wehdetê hem jî bejna xweşdiviyê dinimîne. Helbestvanan tarîxa jidayîkbûn û wefata kesekî, rûdana bûyereke girîng, nivîsîna tarîxa berhemekê û gelek mijarên din li gorî

hisabê ebcedê diyar dikir. Bikaranîna tîpan ji bo rêzkirina helbestan di nav dîwanekê de kevneşopiyeye edebiyata klasîk e. Helbestên dîwaneke murettib li gorî vê kevneşopiyê li ser bingeha serwayê û serwa jî li gorî rêza tîpên elîfbêyê di dîwanê de hatine bicihkirin.

Hin helbestvanan bi rêya bikaranîna tîpan xwestine ku armanc, hest û ramanên xwe bînin ser zimên an jî huner û behremendiya xwe ya edebî nîşanî xwêneran bidin. Helbestvan di vê şeweyê de bi her tîpekê îşaretî wate, mijar an mezmûnekî dikin û ji nirxa tîpan a sembolîk sûd werdigirin. Elîfname yek ji van şewazên edebî ye ku helbestvan helbesta xwe li gorî tîpan saz dike. Kereste û pîvana sereke ya helbestên bi vî terzî tîp in û ji ber ku qada manevrayê ya helbestvan teng û sînardar e karê wî dijwar e. Digel vê helbestvan armanc dike ku bi navgîniya tîpan bi bal wate û mezmûnên têkildarî mijarê ve îşaret bike herwiha hostayî û behremendiya xwe biselimîne. Rêzkirina tîpên elîfbêyê di malik û bendên helbest an menzûmeyê de taybetiya sereke û berbiçav a şewaza elîfnameyê ye.

Cem Dilçin di pirtûka xwe ya bi navê *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi de navê elîfnameyê bi kar neaniye û di bin sernavê akrostîşê (muweşşah) de hin mînak ji elîfnameyan daye (Dilçin, 1983, r. 495). Âmil Çelebioğlu di pirtûka *Eskî Türk Edebiyatı Araştırmaları* de elîfnameyê wek têgih pênase kiriye, behsa taybetmendiyên elîfnameyan kiriye û navê hin helbestvanên elîfnameyan daye (Çelebioğlu, 1998, r. 605). Mehmet Temizkan lêkolîna xwe li ser 72 elîfnameyan kiriye û bi navê *Türk Edebiyatında Harf Şiirleri ve Elif-nâmeler* çap kiriye (2007). Burhan Kaçar (1997, r. 310-311) û Doğan Kaya (2007, r. 310) li gorî şikilê rêzkirinê elîfnameyan dabeş kirine. Nihat Öztoprak jî elîfnameyan (Öztoprak, 2009, r. 810-823) ji hêla rêzbendî û mijarê ve dabeş kirine.*

Digel ku di edebiyata kurdî de xebat li ser mijara elîfnameyê nehatine kirin û wek şewaz tu kesî destnîşan nekiribe jî hin lêkolerên me helbestên bi vî rengî wek mînakên “sembolîzma herfan, herfên hicayê” nasandine. Siyahpoş wek kevneşopiyeye mesnewiyên edebiyata farisî di nav *Seyfu'l-Milûk û Bedî'u'l-Cemala* xwe de 14 helbestan bi cih kiriye da ku yekneseqiya mesnewiyê kêmbike. Ji van helbestan a duyem di çarçoveya hunera îqtibasê de nimûneyeke gelek serkeftî ye û gelek ji me jî vê helbestê haydar in. Abdurrahman Adak ev helbest wek sembolîzma herfên hêcayê destnîşan kiriye. Em bi xebata Hayrullah Acar a bi navê *Dîwana Şêx Ehmedê Feqîrî* ji helbesta Feqîrî haydar bûn ku ji aliyê şewazê ve dişibe helbesta Siyahpoşî. Hayrullah Acar jî di xebata xwe de di çarçoveya ayetên îqtibasê de mînak ji vê helbesta Feqîrî daye lê di heqê vê şewazê de tu şirove nekiriye. Ev şewê ji me re bû mereq û mijara vekolînê. Piştî ku me helbestên bi vê şeweyê hatine nivîsîn vekola di qada edebiyata Osmanî de em rastî gelek xebatan hatin. Lêkoleran ji bo helbestên ku di qada edebiyata Osmanîyan de bi vê şewazê hatine nivîsîn têgeha

“elîfname”yê bi kar aniye. Îcar me bi vê nêrîne çav li berhemên edebiyata kurdî ya klasîk gerand. Dîsa em bi xebata Tehsîn Îbrahîm Doskî ya bi navê *Baxê Îremê* jî ji helbesta Yûsîfê Terxanî û Mela Ebdulfettahê Hezroyî jî haydar bûn. Doskî jî di pirtûka xwe de gotiye ku her parçeyek bi herfekî ji herfên hicayê dest pê dike lê di heqê vê şewazê de agahiyeke taybet nedaye. Em bi agahdarkirina du hevalên lêkoler ji helbestên Weda’î û Ce’ferqulî Zengelî jî haydar bûn. Li gorî vekolîna me di lîteratûra edebiyata kurdî de heta vêga tu xebat li ser vê şewazê nehatiye kirin. Loma jî me pêdivî dît ku di edebiyata kurdî de em mînakên vê şewazê peyda bikin, taybetmendiyên wan vekolin û cihê wê tesbît bikin. Ji ber vê wek mijar û şewazeke ku em nû pê hisiyane dahûrîna elîfnameyan, diyarkirina taybetmendiyên wan û peyitandina şewaza edebî ya helbestvanên kurd (kurmanc) giring e.

Di xebatê de cihê elîfnameyê di edebiyata kurdî ya kurmancî de bi van şeş mînakên navborî hatiye raçavkirin. Piştî agahiyên destpêkê behsa çarçoveya têgihî, mijar û rêzbandiya elîfnameyan herwiha cihê vê şewazê di edebiyata kurdî de hatiye kirin. Elîfnameyên Weda’î, Ce’ferqulî, Fethî û Terxanî digel taybetmendiyên wan hatine danasîn. Wek nîvenda xebatê, me elîfnameya Siyahpoş û Feqîr jî ji hêla rêzendî û naverokî ve veçirandîye û digel tabloyan hewl daye ku manendî û ciyawaziyên wan raxin ber çavan.

Em bi vê xebatê dixwazin ku digel nasandina şeş elîfnameyên edebiyata kurdîya kurmancî ji hêla rêzbandî û mijarê ve taybetmendiyên wan û aliyekî huner û şewaza helbestvanên kurmanc nexasim jî şewaza Siyahpoş û Şêx Ehmedê Feqîrî diyar bikin. Me di maweya vekolînê de xwe gihand şeş elîfnameyên kurmancî û tesîtên me li gorî van mînakên navborî ne. Em bawer dikin hin mînakên dîtir jî dê peyda bibin û bînan vekolan. Di vekolîna xwe de me mînak ji edebiyata Osmanî dane û heke hebin jî me xwe negihandiye mînakên edebiyata erebî û farisî. Loma me çarçoveya têgihî, rêzbandî/şikilê tertîbê û mijara elîfnameyan di çarçoveya vekolînên edebiyata Osmanî de diyar kiriye. Xebat ji beşa destpêk, sernavên mijar û rêzbandiya elîfnameyan, elîfname di edebiyata kurdî de, elîfnameya Weda’î, Ceferqulî, Fethî û Terxanî, Siyahpoşî û Şêx Ehmedê Feqîrî, encamê pêk tê û helbestên Siyahpoşî û Şêx Ehmedê Feqîrî jî di dawîya xebatê cih digirin.

1. Elîfname, Mijar û Rêzbandiya Wê

Peyva elîfnameyê navekî hevedudanî ye û ji tîpa yekem a elîfbêya erebî “elîf” û peyva “name”ye ya ku tê wateya risale, pirtûk, mektûbê pêk tê (Sami, 2015, r. 1452). Elîfname ji hêla têgihî ve jî ew menzûme ne ku bi [elîfbêya erebî]

33 tîpên Tirkîya Osmanî¹ di mijarên curbicur de bi teşeyên cuda ku tîpên elfabetîk piranî di serê peyvên de li bin hev tîpên rêzkirin (Güzel & Torun, 2003, r. 335). Li gorî Âmil Çelebioğlu elîfname, digel ku bi şiklên cuda tîpên nivîsîn ew helbest in ku bi giştî ji “elîf”ê heta bi “yê”yê tîpên peyvên serê ristan bi terzekî elfabetîk li bin hev tîpên rêzkirin. Têkiliya tîp û peyvên ne tesadufî ye û bi piranî li gorî naverokê ye. Elîfname berhemên hevpar ên edebiyata dîwanê û gelêrî ne û ji cureyên dînî, tesewifî û ladînî gelek mînakên wan hene (Çelebioğlu, 1998, r. 605).

Elîfname bi teşeyên wek mesnewî, xezel û qesîdeyan ên di edebiyata dîwanê de; bi destan û dîwanên di edebiyata aşiqan de, bi tewhîd, munacat, ne’î û medhiyeyên di edebiyata dînî-tesewifî de û di mijarên wek hebûn û yekîtiya Xwedê, lavakirina ji Xwedê re, pesnê ji pêxember û mezinên serdemê re tîpên nivîsîn (Güzel & Torun, 2003, r. 335). Pûtepêdaneke taybet di nav elîfbêya erebî de bi tîpa elîfê heye û herwiha wateyên tesewifî û hunerî lê tîpên barkirin. Dikare bê gotin ku elîfname bi rengvedana vê nerînê û bi bikaranîna tîpan tîpên nivîsîn û ew helbest in ku di encama bergehê “qîmpêneanîna yê heyî, lêgerîna nûjenî û daxwaza ceribandina teşeyên ciyawaz” a helbestvanan de derketine holê (Tökel, 2010, r. 54).

Gengeşe di heqê teşe yan curebûna elîfnameyê de heye. Hevşibiyek di navbera vê helbestê û hunera akrostîşê (muweşşah) de heye (Öztoprak, 2009, r. 817; Kılınç, 2015, r. 217). Cem Dilçin digel ku navê elîfnameyê bi kar neaniye jî di bin sernavê hunera akrostîşê (muweşşah) de ji edebiyata tirkî hin mînakên elîfnameyê rêz kirine (Dilçin, 1983, r. 495). Mebesta hunera akrostîşê bi rêzkirina tîpan a li bin hev ew e ku peyv an jî hevokeke watedar bi dest bixe. Armanca helbestvanî bi rêzkirina tîpan a di elîfnameyê de ne pêkanîna peyv an hevokeke watedar e. Helbestvan çî di çarçoveya wateyê de çî jî di çarçoveya şiklî de be dixwaze ku tenê bi rêzkirina tîpan û tîkildarî van tîpan kombînyonekê saz bike. Nihat Öztoprak ji bo navlêkirina vê şeweyê dibêje ku li şûna muweşşahê tercîhkirina navê “elîfname”yê êdî guncan e û ji ber ku gelek mînakên vê şeweyê hene dikare bê gotin ku vê menzûmeyê taybetmendiyê xweser bi dest xistiye (Öztoprak, 2006, r. 136). Lêkoleran bi yekdemî elîfname wek şewazeke edebî bi nav kirine. Şewaza edebî, şeweya vegotina mijarekê ye û Metin Akkuş şewazê wek pêşkêşkirina şiklê mijarekê pênasê kiriye (Akkuş, 2007, r. 18). Li jorê jî me amaje pê kiribû ku elîfname bi teşeyên cuda û di mijarên cuda de tîpên nivîsîn. Loma elîfname ne wek teşe û cureyekî edebî wek şewazeke edebî tê dîtin. Piştî ku elîfname dikevin rojeva edebiyatê gelek lêkoler li gorî şeweyên nivîsînê elîfnameyan dabeş û pênasê dikin. Ji ber ku mînakên

1 Mebest ji 33 tîpên Tirkîya Osmanî digel 29 hebên erebî tîpên “ç, j, g, p” yê ne ku di elîfbêya erebî de cih nagirin.

wê ji şikil û mijarên curbicur pêk tên di heqê elîfnameyan de pênasekirineke vebir zor e.

Şêwaze elîfname di helbestê de bi dîtbariyê dide der û berî her tiştî tîpên elîfbêya erebî û peyvên ku bi heman tîpê hatine sazîkirin li ber çavê me dikeve. Hin helbestvanan ji hêla şiklê rêzîkirina tîpan û bicîhkirina van tîpan di nav helbest an menzûmeyê de yên berî xwe teqlîd kirine. Hinan jî xwestiyê ku ji helbestvanên berî xwe kombînasyonêke cudatir û resen bi kar bînin. Ev yek jî dike ku helbestvan şêwazeke edebî ya xweser bi dest bixe. Lêkolera li gorî mînakên li ber dest elîfnameyan ji hêla şêweya nivîsîn û mijarê ve dabeş kirine. Em ê di bin vî sernavî di çarçoveya edebiyata tirkî de behsa dabeşkirinê elîfnameyan bikin. Burhan Kaçar (Kaçar, 1997, r. 310-311) li gorî şiklê rêzîkirinê elîfnameyan wiha dabeş kiriye:

1. Elîfnameyên ku di serê ristê de û ji malikan pêk tên
2. Elîfnameyên ku di serê ristê de û ji çarînan pêk tên
3. Elîfnameyên ku di dawîya ristê de û ji malikan pêk tên
4. Elîfnameyên ku di ser û dawîya ristê de
5. Elîfnameyên ku ji şiklê destanê pêk tên

Doğan Kaya (Kaya, 2007, r. 310) ji bo elîfnameyan dabeşkirine wiha kiriye:

1. Elîf û tîpên din di serê malikê de
2. Elîf û tîpên din di serê çarînê de
3. Elîf û tîpên din di çarînan de bi rêzê di serê ristê de
4. Elîf û tîpên din di dawîya malikan de
5. Elîf û tîpên din di ser û nivê malikan de

Nihat Öztoprak elîfnameyên edebiyata tirkî (Öztoprak, 2009, r. 810-823) ji hêla rêzbendî û mijarê ve bi vî şiklî dabeş kiriye:

Elîfnameyên rast: Di vê cureya elîfnameyê de ji “elîf”ê heta bi “yê”yê tîpên yekem ên peyvên serê ristan bi terzekî elfabetîk li bin hev tên rêzîkirin. Pir caran herfa elfabetîk a erebî berî peyva pêşîn tê nivîsîn û daxilî weznê tê kirin. Jêcureyên elîfnameyên rast jî hene: Ên ku serê ristên wan elfabetîk in, ên ku serê malik û çarîneyên wan elfabetîk in, ên ku ji yek an çendîn tîpên elfabetîk di nav ristan de cih digirin,

ên ku di risteke wê de herî kêr du yan jî zêdetir peyv ji tîpa serî dest pê dike.

Elîfnameyên çep: Tîpên serê rist an malikan ji “yê”yê heta bi “elîf”ê tên rêzkirin.

Elîfnameyên rast-çep: Serê rist an malikan bi şiklê “elîf-yê-bê-lamelîf...” tê rêzkirin.

Elîfnameyên ku serwayên wan bi şiklê elfabetîk hatine rêzkirin: Ew elîfname ne ku bi teşeya mesnewiyê û serwayên wan bi rêza elfabetîk hatine nivîsîn.

Elîfnameyên ku bi mebesta fêrkirin û şahiyê hatine nivîsîn: Ew elîfname ne ku bi mebesta fêrkirina lîstikeke gelêrî hatine saz kirin. Di vê şeweyê de tîpên serê ristan li gorî rêza elfabetîk tên rêzkirin û peyva yekem ji bajarekî, peyva duyem ji hunermendekî, peyva sêyem jî ji berhema wî hunermendî pêk tê.

Kaçar û Kaya elîfnameyên ji qada edebiyata gelêrî û zêdetir li ser bingeha teşeya nezmê û ji hêla cihê tîpan ve dabêş kirine. Ji ber ku Nihat Öztoprak elîfnameyên edebiyata gelêrî û klasîk hem ji hêla rêzbendiyê hem jî hêla mijarê ve vekolaye dabêşkirina wî berfirehtir û guncantir e.

2. Elîfname di Edebiyata Kurdî de

Bi qasî ku em dizanin wek şewazeke edebî heta niha di edebiyata kurdî ya klasîk de li ser elîfnameyan lêkolînek nehatiye kirin. Tehsîn Îbrahîm Doskî helbesteke Yûsîfê Terxanî ji bo elîfnameyê wek mînak daye û amaje pê kiriye ku ji bilî wî kesên wek Elîyê Herîrî, Mela Ehmedê Nalbend û hinên din jî bi vî adetî angû bi vê şewazê helbest nivîsîne (Doskî, 2020, r. 173). Di nav helbestên Herîrî de yên ku me xwe gihandiyê em rastî elîfnameyê nehatin. Lê Doskî wek têgih elîfnameyê bi kar neaniye û wî gotiye ku li cem helbestvanên kurd ev edetek e. Di lêkolîna xwe de ji qada edebiyata klasîk em rastî pênc elîfnameyan û ji qada edebiyata gelêrî jî rastî elîfnameyekê hatin. Herçend elîfnameya Mela Ebdulfettahê Hezroyî ne bi kurdî be jî ji ber ku helbestvanekî kurd ê klasîk e û bi vê şewazê helbest nivîsiye hewceyî behskirinê ye. Elîfnameya Yûsîfê Terxanî jî helbesteke gelêrî ye û dikeve çarçoveya kevneşopiya elîfnameyê. Ji ber van sedeman em ê elîfnameya Weda’î, Ce’ferqulî, Fethî û Terxanî bi kurtasî tevî hin taybetmendiyên wan bidin nasîn. Elîfnameya Siyahpoşî û Şêx Ehmedê Feqîrî du mînakên kurmancî yên serkeftî yên şewaza elîfnameyê ne û mijara sereke ya vekolîna me ne. Ji van elîfnameyan a ku tê nasîn xezela Siyahpoşî ye. Siyahpoş

di vê xezela xwe de ji 32 ayetên Qur'anê hem îqtibasên tam hem jî yên nîvçe kiriye ku ev mîna ke gelekî serkeftî û resen a hunera îqtibasê ye. Digel vê, tîkiliya herfên elîfbêya erebî û ayetên Qur'anê di vê xezelê de jî berbiçav e. Piştî ku dîwana Şêx Ehmedê Feqîr derket holê em ji elifnameya wî jî haydar bûn. Hayrullah Acar di xebata xwe de di çarçoveya îqtibasên Qur'anê de hin mînakên vê helbestê destnîşan kirine (Acar, 2016, r. 120) lê di heqê vê şêwazê de agahiyeke taybet nedaye. Em texmîn dikin ku hin elifnameyên dîtir ên kurdî dê hebin. Heke hin mînakên din hebin û nirxandin li ser hemûyan bê kirin hingê mirov di çarçoveya edebiyata kurdî de dikare elifnameyan pênase bike, taybetmendiyên wan raxe ber çavan û şêwaza edebî ya helbestvanên kurd tesbît bike.

Em ê nirxandina xwe di çarçoveya van her şeş mînan de bikin. Em bi vê xebatê hevî dikin ku agahiyeke nû li edebiyata kurdî ya klasîk û li kesayeta edebî ya helbestvanên kurd zêde bikin. Piştî van agahiyan em ê bi giştî behsa elifnameya Weda'î, Ce'ferqulî, Hezroyî û Terxanî bikin. Taybetmendiyên elifnameya Siyahpoş û Şêx Ehmedê Feqîr jî bi hûrgilî digel tabloyan raxin ber çavan û şêwaza wan tevî hevbeşî û ciyawaziyên destnîşan bikin.

2.1. Elifnameya Weda'î

Weda'î (1790-1850) helbestvanekî edebiyata kurdî ya klasîk a dawiya serdema Mîrektiyên e. Navê helbestvan Evdilhemîd û mexlesa wî jî Weda'î ye. Weda'î helbestvanekî xwedî dîwan e û di dîwana wî de 69 helbestên farisî û 37 helbestên kurdiya kurmancî hene. Weda'î digel Mela, Pertew, Eskerî û Nûrî (Mela Nûrullahê Godîşkî) nûnerêkî giring ê teşeya rubaîyê ye (Adak, 2019, r. 609). Helbestvan di dîwana xwe de li ser temaya evînê bi teşeya rubaîyê elifnameyek nivîsiye û tîpên elifnameyê bi rêya serwayê di helbestê de bi cih kiriye. Weda'î bi îfadeya "Welehû bi tertîbi hurûfî'l-hîca"yê ya serê rubaîyê me agahdar dike ku ew ê tîpên elîfbêyê di helbesta xwe de rêz bike. Rubaî bi qalibê erûzê yê "mefa'îlun mefa'îlun fe'ûlun"ê hatiye nivîsîn. Rubaî bi şiklê "aaba"yê hatiye serwakirin. Helbestvan tîp jî li gorî rêza elfabetîk bi şiklê "aaxa, bbbx, tttx, ssxs..." heta bi tîpa "yê"yê rêz kirine. Ev rubaî ji 28 bendan pêk tê û Weda'î ji bilî rista sêyem di dawiya her çarristê de ji "elîf"ê heta bi "yê"yê tîpeke elîfbêya erebî bi kar aniyê. Helbestvan di şûna "ك"ê de tîpa "گ" bi kar aniyê û tîpa "ج" bi kar neaniye. Çarrista yekem û ya dawî ya rubaîyê wiha ne:

Bi mislê te nihîn mewzûn û zîba

Di libsê etles û xara û dîba

Ez im armancê tîrê qews(i) ebrû

Bike derman birîna min tebîba

(Dêreşî, 2012, r. 81)

Meke berbade vî 'umrê kiramî
 Li pê eş'ar û ebyatan tamamî
 Fered yek du wereq dî reş kirin te
 Weda'î bes ke bêhûde kalamî (Dêreşî, 2012, r. 86)

2.2. Elîfnameya Ce'ferqulî Zengelî

Ce'ferqulî Zengelî (1799-1894?) helbestvanekî edebiyata kurdî ya klasîk ê ji herêma Xorasanê ya Îranê ye. Zengelî di helbestên xwe de mexlesên Ce'fer, Ce'ferqulî, Ce'ferqulî Zengelî, Ce'ferqulî Bêçare, Ce'ferqulî Endelîb bi kar anîye (Zengelî, 2018, r. 14). Ce'ferqulî di dîwana xwe de bi teşeya rubaîyê li ser evîne elîfnameyek nivîsiye û di elîfnameya xwe de tîpên elîfbêya erebî ji "elîf"ê heta bi "yê"yê rêz kirine. Zengelî ji bilî 28 tîpên erebî tîpên "p, ç" jî bi kar anîye ku bi tevahî dibin 30 tîp. Helbestvan bi rêza elfabetîk ji bo her tîpekê çarîneyek terxan kiriye. Rista yekem a her çarîneyê ji bilî çarîneya yekem bi rêza elfabetîk dest pê dike. Tenê tîpa elîfê û peyva ku bi heman tîpê dest pê dike di rista sêyem de ye û parçeyek ji qalibê erûzê de hatiye hesabandin. Tîpên din ne di nav qalibê erûzê de ne. Rubaî bi şiklê "aaaa"yê hatiye serwakirin. Çarîneya yekem û ya dawî ya rubaîyê wiha ne:

Ewwel serê bismîllah dewêjim le rûy zemîn
 Wesfê yarê tarîf û le sûre Tîn û Zeytûn
Elîf Ellahû Ekber je cemala te şîrîn
 Bilbilê baxê ridwan ya ahûya yûrda Çîn² (Ezodî, 2007, r. 112)

Yara min î we refş e ser sînga wê lalezar
 Her du çavê wê kildan biryê wê ne qelemkar
 Rûyê wê baxê ridwan bejna wê serw û çinar
 Ce'ferqulî çav le rê temîşe le intizar

(Ezodî, 2007, r. 123)

2 Ev çarîne di berhema bi navê *Le Xakê Xurasanê (Dîwan)* bi vî şiklî ye:

Evel serê bismilê dewêm le rûy zemînê
 Wesfê yarê tarîf bû le sûreyê Wet-tînê
Elîf: Elleh û Ekber je cemalê şîrînê
 Bulbulê baxê irem ahûya milkê Çînê

Di navbera çavkaniya me û ya pirtûka Weşanxaneya Avestayê de di hin peyv û qertafan de cudahî hene. Dîsa di heman berheme de tîpên elîfnameyê di nav erûzê de hatiye nîşandan.

2.3. Elifnameya Yûsîfê Terxanî

Yûsîfê Terxan (w.?) helbestvanekî kurd e ku bi şêwazê elifnameyê helbest nivîsiye. Yûsîfê Terxan di helbesta xwe ya yekem a destxetê de sernavê “haza bît hirûfu’l-heca” daniye û her parçeyeke helbestê bi tîpeke herfên hecayê dest pê dike (Dokî, 2020, r. 173). Helbest ji bendên sê rist pêk tê û helbest ne li ser erûzê ne jî li ser kêşa kîteyî hatiye nivîsîn û dişibe şêweya edebiyata gelêrî. Helbest ji 29 bendan pêk tê û helbestvan ji tîpa “elîf”ê heta tîpa “yê”yê di her sê ristekê de tîpeke elifbêya erebî bi kar aniye. Her tîpeke erebî beramberî peyvêkê tê ku bi heman tîpê dest pê dike. Terxan hem tîpa erebî hem jî ev peyva ku beramberî wê tê di rista yekem de bi kar aniye. Terxanî helbeta xwe de cih daye mijarên wek afirandina alemê, mezinahiya Xwedê, kirina îbadet û emelên qenc, şîretên dînî, bihuşt û dojhê hwd. Sê rista yekem û ya dawî ya helbestê wiha ye:

Elîfê ku **Allah** bike pê ‘elem

Wek di lewhê da gerandî qelem

Xuluqand hijde hezar ‘alem (Dokî, 2020, r. 173)

Yê ku **ya** xelqê bi go ji cema‘etê

‘Emel bikin bi beyta elîf û bê û tê

Fatîha ji bo ruhê Pêxemberê ummetê (Dokî, 2020, r. 177)

2.4. Elifnameya Mela Ebdulfettahê Hezroyî

Mela Ebdulfettahê Hezroyî (1892-1975) helbestvanekî kurd ê edebiyata klasîk e ku bi mexlesa Fethî tê nasîn. Fethî dema di 16 saliya xwe de ji bo Hecê li Medîneyê bûye ji helbestekê îlamê wergirtiye ku helbestvanê wê li cihê bilind helbesta xwe xwendiyê. Wî jî bi heman şêwazê elifnameyê erebî nivîsiye (Yalar, 2012, r. 467). Ev qesîdeya erebî ya ku 28 malikan pêk tê di nav helbestên Fethî yê erebî de cih digire. Herçend zimanê elifnameya Fethî ne bi kurdî be jî ji ber ku helbestvanekî kurd e hem jî hêla tesbîtkirina elifnameyan ve hem jî ji bo berçavkirina şêwaza helbestvanên kurd ve giring e. Loma me xwest ku em taybetmendiyên elifnameya Hezroyî raxin ber çavan. Hezroyî di vê helbestê de ji “elîf”ê heta bi “yê”yê her tîpeke elifbêya erebî bi rêzê di malikekê de bi cih kiriye. Hezroyî ji ber ku tîpa “lamelîf”ê bi kar neaniye elifnameya wî ji 28 tîpan û beramberî van tîpan ji 28 malikan pêk tê. Helbestvan ji bo her tîpekê malikek terxan kiriye û peyva her rista yekem a qesîdeyê bi heman tîpê nivîsiye. Fethî vê rêbazê ji “elîf”ê heta bi “yê”yê şopandiye lê ji tîpa “ط”yê pêve heta dawî di hemû peyvên helbestê de heman tîpê bi kar aniye (Ergin, 2006, r. 122). Ev ristina resen û serkeftî taybetmendî û xweseriyeke din a şêwaza Fethî ye. Malika yekem a vê qesîdeya ku mijara wê pesnê Resûlullah e bi vî şiklî ye û

Fethî di vê malikê de wiha dibêje: Ez dibînim ku hemû zindewer didin pesnê wî / Xwezî ez jî xwedî par bûma bi pesindana wî.

يَا لَيْتَنِي أَحْظِي بِذَاكَ الْمَنْظَرِ أَلْفٌ أَرَى كُلَّ الْوَرَى مَدَّاحَهُ

(Doskî, 2012, r. 26)

2.5. Elifnameya Siyahpoşî

Helbestvanekî edebiyata kurdî ya klasîk Mihemed Cewad e ku bi mexlesa Siyahpoş (?-1831) tê nasîn. Siyahpoş mutesewif û pêgirtiyekî ekola Xalidîtiyê ye. Berhema wî ya sereke ya bi navê *Seyfu'l-Milûk û Bedî'u'l-Cemalê* mesnewîyeke evîni ye. Siyahpoş ji bo ku yekrengiya mesnewiyê kêmbike di navbera cihên muxtelif ên vê mesnewiya xwe de 14 helbest bi cih kirine. Helbestvan têkildarî rûdanên mesnewiyê di malika/ên mesnewiyê yên berî helbestan di heqê naveroka wan de agahî daye. Bêguman ji van helbestan a herî zêde balê dikişîne xezela duyem e ku bi şewaza elifnameyê hatiye nivîsîn. Berî ku behsa elifnameyê bikin pêwîst e ku em berê xwe bidin malikên mesnewiyê yên berî elifnameyê. Lewra Siyahpoş di çend malikên beriya xezelê de xwîner pê dihisîne ku ew ê helbestekê bixe nav mesnewiyê û wan ji xezelê re amade dike. Li gorî ku Siyahpoş dibêje du karakterên mesnewiyê yên bi navê Seyfu'l-milûk û Se'd ji seydayekî ders werdigirin ku ew di edeb û kemalê de bêminak e, şerîet, terîqet û gelek ilman dizane (Siyahpoş, 2011, r. 48-49). Seyda ji hesabê ebcedê angosymbolîzma herfan hin dersan dide van her du feqiyên xwe. Helbestvan vê rewşê wiha tîne zimên:

Qelem kêşa ji lewhê saf ez sîm
Elif û bê û tê heta ku bi cîm

Bi avzêrî nivîsî xettê kûffî
Temam ebced ji yekî ta bi ulûffî

Mi'ellim da bi dest wan lewhê sîmin
Bi carek elif û bê kirne telqîn (Siyahpoş, 2011, r. 49)

Her du feqî ji seydayê xwe di heqê hin meseleyan û wateya van herfan de pirsan dikin. Helbestvan jî li gorî xwe raza van tîpan şirove dike û berî xezelê eşkere dike ku ew ê xezelekê bi elîfbêya erebî li ser yekîtî û hezkirina Xwedê binivîse:

Mueddeb her du rûniştin muqabil
Ji seydayê xwe pirsîn çend mesail

Çi me'na tê ji "elîf" û ta bi "ya"yê
Ji hubba wehdetê ba wî Xwedayê

Bi dil seyda ji "elîf" û "bê" Siyahpoş
Bi însa kir temamê yek xezel xwoş (Siyahpoş, 2011, r. 50)

Abdurrahman Adak jî destnîşan dike ku Siyahpoş di çarçoveya felsefeya xwe tesewifê de ji simbolîzma herfên hecayê sûd wergirtiye û mebesta wî ji bikaranîna vê simbolîzmê gihîştina wehdetê ye (Adak, 2014, r. 316). Ev agahî, mijara helbestê û armanca Siyahpoş a nivîsîna vê xezelê diyar dikin.

Teşeya helbestê xezel e û li ser behra hezeca "mefa'îlun mefa'îlun mefa'îlun mefa'îlun"ê û bi serwaya "yê"yê hatiye nivîsîn. Helbest ji 19 malikan pêk tê û 29 tîpên elîfbêya erebî bi rêzê hatine bikaranîn. Siyahpoş di xezelê de bi rista "Siyahpoş xweş nezim anî temamê herfê hecayê" îfade dike ku wî hemû tîpên elîfbêya erebî di vê xezelê de bi kar aniye. Siyahpoşî tîpên elîfbêyê ji "elîf"ê heta bi "yê"yê bi rêzê di vê xezelê de bi cih kiriye (Siyahpûş, 1999, r. 13; Siyahpoş, 2011, r. 50). Tîpên elîfbêyê parçeyek ji kêşê ne. Elîfnameya Siyahpoşî ji hêla şiklê rêzkirina tîpan ve û li gorî dabeşkirina Nihat Öztoprakî dikeve kategoriya elîfnameyên rast. Malika yekem û ya dawî ya elîfnameya Siyahpoşî wiha ye:

"Elîf" Ellah û la îlahe îlla hû di me'nayê
"Beraet" pîrr mişewweş tê ji xala nuqtaya "ba"yê (Siyahpoş, 2011, r. 50)

Ji "ya" Yewme yekûnunnasu pir xewf û mişewweş tê
Siyahpoş xweş nezim anî temam hurûfê hecayê (Siyahpoş, 2011, r. 51)

Me di çarçoveya rêzbendiyê/şikilê tertîbê de tîpên elîfbêya erebî û îqtibasên ku beramberî van tîpan hatine bikaranîn li gorî rêza rist û malikan di tabloyê de nîşan daye. Siyahpoş tîpên elîfbêya erebî ji bilî malikên 2, 14, 19em pêve di hemû malikên xezelê de bi cih kiriye. Siyahpoşî di vê xezelê de ji 32 ayetên Qur'anê îqtibas kiriye. Helbestvan ji bo elîfnameyê ji 28 ayetan îqtibasê kiriye ku her tîpek beramberî ayetekê tê. Ji bo 28 tîpan 28 ayet û ji bo tîpa "ص"ê jî peyva "seda"yê bi kar aniye. 4 îqtibasên mayî jî ne ji bo tîpên elîfnameyê bi kar aniye. Ev 28 tîpên ku bi kar anîne carinan di serê van ayetan de carinan jî di nav ayetan de cih digirin. Helbestvan di ristekê de carinan ji bo tîpekê ayetek carinan jî du ayet bi kar anîne.

Rêz/ Malik	Ristên Malikê	Tîpa Elifbêyê	Ayet/Îqtibas
1	1.	ا	Ellah û la îlahe îlla hû
	2.	ب	Beraet
2	-	-	- ³
3	1.	ت	Tebarek
	2.	ث	Summestewa
4	1.	ج	Wenecmî
	2.	ح	Ha Mîm
5	1.	خ	La xewfun 'eleyhîm
	2.	د	Ud'ûnî
6	1.	ذ	Uzkurûnî
	2.	ر	Rehmeten minna
7	1.	ز	Uzlifeti'l-cennet
	2.	س	Selamûn qewlen
8	1.	ش	Weşşemsî
	2.	ص	Seda ⁴ /Wel-Qur'anî
9	1.	ض	Wedduha
	2.	ط	Ta Ha
10	1.	ظ	Wezzahir
	2.	ع	'Îndehû ecrûn 'ezîm
11	1.	غ	Ġasiqîn
	2.	ف	Fetehna
12	1.	ق	Qul huwallahu Ehed
	2.	ك/ك	Kullu men 'eleyha fanîn
13	1.	ل	Len tenalubîrre hetta tunfiqû
	2.	-	- ⁵
14	-	-	- / Len teranî ⁶
15	1.	م	Ma kane Muhemmed
	2.	-	- ⁷

3 Di vê malikê de ji bo elifnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

4 Ji bo tîpa "ص" ê peyva "seda"yê hatiye bikaranîn û di vê ristê de ayeta "Welqur'anî" heye.

5 Di vê ristê de ji bo elifnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

6 Di vê malikê de ji bo elifnameyê digel ku tîp tune îqtibasa "Len teranî" hatiye bikaranîn.

7 Di vê ristê de ji bo elifnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

16	1.	ن	Nûn wel-Qelem / Qabê qewseyn
	2.	و	Welleylî
17	1.	ه	Huwelhu/ Nehannefsu
	2.	لا	La yudî'u ecre'l-muhsînîn
18	1.	ی	Yewme yekûnunnasu
	2.	-	-8
19	-		-9

Tablo 1. Bikaranîna Tîpên Elîfbêya Erebi di Elifnameya Siyahpoşî de

Siyahpoş di hin malik û ristan de bi peyvên ku tîpa elifnameyê tê de derbas dibin ahengek saz kiriye. Ev xal li kêleka ahenga dengî dîtbariyekê jî pêşkêş dike. Ev jî taybetiyeke din a elifnameya helbestvanî ye. Ji bo mînak:

Cemala "cîm"ê Wennecmî wek perwane ez sotim
Welê **"ha"ên di "Ha mîm"an heyata** bi dilan dayê

Xiyala "xa"yê La xewfun 'eleyhîm kê dîye îro
Ji remza **"dal"ê Ud'ûnî** beyan ket ew bi inşayê

Tîpa "elîf"ê di serê ayeteke sureya Beqereyê de cih digire ku jê re "ayet'el-kursî" tê gotin. Siyahpoş di rista jêrîn de tîpa yekem "elîf" a elîfbêyê bi tîpa destpêkê "elîf" a Ellah re di çarçoveya wateya ayet û mijara sûreyê bi kar anîye. Elîf di hesabê ebcedê de beramberê hejmara yekê tê û ji ber ku bê xal e û xêzeke bi serê xwe ye yekîti/wehdetê dinimîne (Pala, 2014, r. 137). Tîpa "bê"yê di hebûnê de mertebeya duyem pêk tîne û îşaretî hemû afirandiyên dike (Cebecioglu, 2004, r. 37). Ayeta ku helbestvan jê îqtibasê kiriye ya di rista duyem de di ê de yekane sure ye ku bê besmele dest pê dike. Balkêş e ku herçend bê besmele be jî ayeta yekem bi tîpa "bê"yê dest pê dike.

2.6. Elifnameya Şêx Ehmedê Feqîrî

Şêx Ehmedê Feqîr helbestvanekî (w.?) dîtir ê edebiyata kurdî ya klasîk e ku di nîvê duyem ê sedsala 18em û nîvê yekem ê sedsala 19em de jiyaye. Feqîr, helbestvanekî serdema Mîrektiyên e û di vê serdemê de berî ku Neqşebendîti li Bakurê Kurdistanê belav bibe serdestiya terîqeta Qadîrîtiyê li vê herêmê hebû.

8 Di vê ristê de ji bo elifnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

9 Di vê malikê de ji bo elifnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

Feqîr mutesewifekî ku pêgirtiyekî Qadirîtiyê bû (Acar, 2016, r. 568). Feqîr piştî Melayê Cizîrî û Pertew Begê Hekarî kesê sêyem e ku dîwaneke muretteb nivîsiye. Dîwana wî seranser ji tewhîd û ne'tan pêk tê û yekem dîwan e ku nusxeya helbestvanî bixwe gihîştîye ber destê me. Elîfnameya Feqîrî di nav dîwana wî de cih digire. Teşeya helbestê qit'e ye û li ser behra hezec a "mefa'îlun mefa'îlun mefa'îlun mefa'îlun"ê hatiye nivîsîn. Malika yekem û ya dawî ya elîfnameya Şêx Ehmedê Feqîrî wiha ye:

Elefe'l-lahu'l-lezî xeleqe seb'e semawatî
Beraetun minellahî ji "ba"ê pir mu'emma tê (Acar, 2016, r. 229)

Şebîhî resmê.....gelek îro
Nema min sebr û saman e bide zulfa û qurbatê (Acar, 2016, r 231)

Helbest ji 21 malikan pêk tê û 29 tîpên elîfbêya erebî hatine bikaranîn. Elîfnameya Feqîrî ji hêla teşeya rêzkirina tîpan ve û li gorî dabeşkirina Nihat Öztoprakî dikeve kategoriya "elîfnameyên rast". Feqîr tîpên elîfbêyê ji "elîf"ê heta bi "nûn"ê bi rêzê nivîsiye û piştî ku "hê" xistiye pêşîya "waw"ê dîsa malikên helbestê bi rêzê heta bi "yê"yê domandiye. Feqîr hemû tîpên elîfbêya erebî ji bilî her şeş malikên dawî di helbestê de bi cih kirine. Feqîr di malika 15em de bi rista "Ji nezma herfê hecayê dilê Ehmed çi nûr hatê" bi me dide zanîn ku wî helbestek "bi tîpên elîfbêyê nivîsiye û dilê wî pê ronî bûye". Feqîr di helbestê de ji 30 ayetên Qur'anê îqtbasa kiriye. Ev ayet carinan bi şiklê îqtbasa tam in carinan jî wek îqtbasa nîvçe ango parçeyên ji ayetan e. Helbestvan di ristekê de carinan ji bo her tîpekê ayetekê carinan jî ji heman sureyê du ayetên li pey hev bi kar anîne. Tîpên ku bi kar anîne bi piranî serê ayetan de carinan jî di nav ayetan de cih digirin. Her tîpek di ristekê de û beramberî ayetekê hatiye nivîsîn. Feqîr ji bo tîpa "ح"yê di şûna ayetekê de têgeha "hewamîm" bi kar aniye. Ev têgeh ji bo wan sûreyan tê gotin ku bi tîpên "Ha-Mîm"ê dest pê dikin:

Ji "cîm" a Ce'ele's-ş-şemsu diyaen lê çi nûr hil bû
Ji heft "ha"ên "hewamîm" a heyat û ne'meta zatê

Ji "ya"ê yewme yus'el 'en zenbîhî însun we cann
Ji nezma herfê heycaê dile Ehmed çi nûr hatê

Ayeteke îqtbasê beramberî tîpekê nehatiye bikaranîn û di nav rêza malikên elîfnameyê cih nagire. Ji ber vê yekê herçend tîpên elîfbêya erebî 29 bin jî îqtbasên ku beramberî tîpan tîpên 28 heb in. Malika ku tîpa elîfnameyê tê nehatiye bikaranîn ev e:

Ela ya Ehmedu mail bike bes tu li alaê
Ji ni'met "Indehu ecrîn 'ezîm" çê bû ji lezzatê

Me di çarçoveya rêzbendiyê/şikilê tertîbê de tîpên elîfbêya erebî û îqtibasên ku beramberî van tîpan hatine bikaranîn li gorî rêza rist û malikan di tabloyê de nîşan daye:

Rêz/ Malik	Ristên Malikê	Tîpa Elîfbêyê	Ayet/Îqtibas
1	1.	ا	Elefe'l-lahu'l-lezî xeleqe seb'e semawatî ¹⁰
	2.	ب	Beraetun minellahî
2	1.	ت	Tebarekellezî
	2.	ث	Summestewa 'ele'l-'erşî
3	1.	ج	Ce'ele'ş-şemsu diyaen
	2.	ح	Hewamîm ¹¹
4	1.	خ	Xerru we's-succeden
	2.	د	Dabbetu'l-erd
5	1.	ذ	Fezkurullahe qiyamen
	2.	ر	Rebwetin zatî qerarin
6	1.	ز	Zuyyine li'n-nasî hubbu'ş-şehewatî
	2.	س	Fi's-selasile we eglalin
7	1.	ش	Şehîdellahu
	2.	ص	Sad we'l-i zî'z-zikrî
8	1.	ض	We'd-duha
	2.	ط	Ta-ha
9	1.	ظ	Zehere'l-fesadu fi'l-berri we'l-behrî
	2.	ع	'Elimet nefsun ma eħderet
10	1.	غ	Ĝelebet 'eleyna şîqwetuna
	2.	ف	Feseyekfikehumu'llahu
11	1.	ق	Qed semi'e'llahu
	2.	ك/ك	Kelleme'llahu
12	1.	ل	Lem yelid/welem yûled
	2.	م	Meleun min qewmîhî
13	1.	ن	Nûn we'l-qelemi

10 Îfadeya "Elefe'l-lahu" ne parçeyekî ayetê ye û tê wateya "Ew Xwedayê ku hezkirinê afirandiye." Ayeta "ellezî xeleqe seb'e semawatî" ji sûreyê Mulkê îqtibas e.

11 Di vê ristê de îqtibas nehatiye bikaranîn. "Hewamîm" pirjimariya ayeta "ha-mîm" e û heft sureyên Qur'anê tên qesdkirin ku bi ayeta "ha-mîm" ê dest pê dikin.

	2.	ه	Hemmazin/meşşain
14	1.	و	We qudûrîn rasiyatîn
	2.	ل	La tus'el 'en eşhabî'l-cehîm
15	1.	ى	Yewme yus'el 'en zenbîhî însun we cann
	2.	-	- ¹²
16-17 18-19 20-21		-	- / 'Indehu ecrîn 'ezîm ¹³

Tablo 2. Bikaranîna Tîpên Elîfbêya Erebi di Elîfnameya Şêx Ehmedê Feqîrî de

Feqîr tîpên ku ji bo ayetê bi kar anîne di hin peyvên din de jî bi kar anîne. Vê bikaranînê bi rêya alîtersyon û asonansê ne di asteke bilind de be jî aheng û musîqiyekê xistiye nav helbestê. Ji bo mînak:

Ji **"lam"**a lem yelid îro we lem yûled muşewweş bûm

Ji **"mîm"**a meleun min qewmîhî lewm û melamatê

Ji **"şîn"**a Şehîdellahu li zatê xwe şehadet da

Ji **"sad"**a Sad we'l-î zî'z-zikrî sedaya tê

Encam

Şêwaza elîfnameyê di edebiyata kurdî ya klasîk û gelêrî de ji hêla helbestvanên kurd ve jî hatiye bikaranîn. Elîfnameyên Siyahpoş, Şêx Ehmedê Feqîr, Weda'î, Ce'ferqulî Zengelî û Yûsîfê Terxanî bi kurdiya kurmancî û ya Hezroyî jî bi zimanê erebî ye. Elîfnameyên Siyahpoş, Feqîr, Weda'î, Zengelî û Hezroyî mînakên qada edebiyata klasîk in û ya Terxanî jî ji qada edebiyata gelêrî ye. Li gorî vê dikare bê gotin ku kevneşopiya nivîsîna elîfnameyê di nav helbestvanên kurd de jî hebûye. Me di maweya lêkolînê de xwe gihandiye van mînakên navborî lê em di wê qenaetê de ne ku hin mînakên dîtir jî dê hebin.

Elîfnameyên Siyahpoş û Feqîr ji hêla şêweyê ve dişibihin hev. Her du helbestvanan 29 tîpên elîfbêya erebî di helbestên xwe de bi cih kirine û ji bo her tîpekê ristekê yan malîkekê terxan kirine. Her du helbest li ser behra hezeca "mefa'îlun mefa'îlun mefa'îlun mefa'îlun"ê hatine nivîsîn. Hevparîyeke din a her du helbestan jî beramberî tîpên elîfnameyê bikaranîna îqtibasên ji Qur'anê ne.

12 Di vê ristê de ji bo elîfnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

13 Di van malîkan de ji bo elîfnameyê tîp û îqtibas nehatiye bikaranîn.

Enfal/28. "Beguman xelata mezin her li cem Xwedê ye." Ev îqtibas di malîka 16em de ye û ne di nav tîpên elîfnameyê de ye.

Ev şêweyeke resen e ku ji bo her tîpekê ayetek hatiye bikaranîn. Helbestvanan hem hunera îqtibasê hem jî ya alîterasyonê di hin cihan de jî çendîn hunerên din bi hev re bi kar anîne û bi vî şiklî di helbestan de hunera îbdayê jî tê dîtin. Siyahpoş ji “elîf”ê heta bi “yê”yê li gorî rêza elfabetîk helbesta xwe nivîsiye. Siyahpoş di elîfnameyê de ji 33 ayetan îqtibasê kiriye. Feqîr di helbestê de ji 30 ayetên Qur’anê îqtibas kiriye. Her du helbestvanan çend îstîsna ne tê de beramberî her tîpekê ayetekê bi kar anîye. Temaya her du elîfnameyan hebûn, yekîti û serweriya Xwedê ye.

Weda’î elîfnameya xwe li ser temaya evînê û bi teşeya rubaîyê nivîsiye. Rubaîya helbestvanî ji 28 bendan pêk tê û ji bilî rista sêyem di dawîya her çarristê de ji “elîf”ê heta bi “yê”yê tîpeke elîfbêya erebî hatiye bikaranîn. Helbestvan tîpên elîfnameyê li gorî rêza elfabetîk bi şiklê “**aaxa, bxb, txt, ssxs...**” rêz kirine. Weda’î tîpên elîfbayê di dawîya ristan de wek serwa bi cih kiriye. Ev şêwe ji şêweya elîfnameyên din cuda ye.

Elîfnameya Ce’ferqulî bi teşeya rubaîyê ye û temaya wê evîn e. Zengelî di elîfnameya xwe de bi rêza elfabetîk ji bo her tîpekê çarîneyek terxan kiriye. Helbestvan digel 28 tîpên erebî tîpên “p, ç”yê jî bi kar anîne ku bi tevahî dibin 30 tîp. Tenê tîpa elîfê parçeyek ji qalibê erûzê de hatiye hesibandin. Tîpên din ne di nav qalibê erûzê de ne.

Helbesta Yûsîfê Terxan ji 29 bendên sê rist pêk tê û kêşa wê serbest. Şêweya helbestê dişibe şêweya edebiyata gelêrî. Helbestvan di her sê ristekê de tîpeke elîfbêya erebî bi kar anîye. Her tîpeke erebî beramberî peyvekê tê û ev peyv di heman ristê de cih digire. Temaya helbestê dîn e û mijarên wek afirandina alemê, mezinahiya Xwedê, edakirina îbadetê û emelên qenc, helal û heram, şîretên dînî û hwd. in.

Mela Ebdulfettahê Hezroyî herçend elîfnameya xwe ne bi kurdî nivîsibe jî ji bo tesbîtkirina kevneşopîya nivîsîna elîfnameyan a li nav helbestvanên kurd giring e. Hezroyî qesîdeya xwe ji bo pesn û hezkirina Muhammed (s.x.l.) terxan kiriye. Helbestvan 28 tîpên elîfbêya erebî bi kar anîye û ji bo her tîpekê malikekê terxan kiriye. Helbestvan ji bo her tîpekê malikek terxan kiriye û peyva her rista yekem a helbestê bi heman tîpê nivîsiye. Hezroyî vê rêbazê ji “elîf”ê heta bi “yê”yê şopandiye lê ji tîpa “p”yê pêve heta dawî di hemû peyvên helbestê de heman tîpê bi kar anîye. Ev şêweya elîfnameyê ristîneke resen e.

Siyahpoş, Şêx Ehmedê Feqîr, Weda’î, Ce’ferqulî Zengelî, Yûsîfê Terxanî û Mela Ebdulfettahê Hezroyî ji hêla şiklê tertîbê ve elîfnameyan rast tercîh kirine. Weda’î di elîfnameya xwe di tîpên elîfbêyê li gorî rêza elfabetîk nivîsiye û di serwayê de bi cih kiriye. Siyahpoş û Feqîr bi bikaranîna tîpên elîfbêyê bi rêzê digel îqtibasên Qur’anê di seranserê elîfnameyê de şêwazeke resen ceribandine û belkî em bikaribin bêjin ku ev, xweseriyeke helbestvanên kurmanç e. Bikaranîna şêweya tîpên elîfbêyê yên elîfnameyên Weda’î, Ceferqulî, Terxanî û

Hezroyî şêwazeke standart e ku di edebiyatên din jî mînakên wan hene. Ji van helbestvanên kurmanç elîfnameyên Siyahpoş û Feqîrî li ser hebûn, yekîtî û hikûmraniya Xwedê ye. Ev jî rengvedana nerîna dînî-tesewîfî ya her du helbestvanan e. Terxanî li ser çendîn mijarên dînî, Weda'î û Ce'ferqulî li ser evîn û Hezroyî jî li ser pesn û hezkirina Resûlê Xwedê elîfname nivîsîne.

Çavkanî

- Acar, H. (2016). *Dîwana Şêx Ehmedê Feqîr*. Stenbol: Nûbihar.
- Adak, A. (2014). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*. Stenbol: Nûbihar
- Adak, A. (2019). *Teşeyên Nezmê di Edebiyata Kurdî ya Klasîk de*. Stenbol: Nûbihar.
- Akkuş, M. (2014). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebî Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Aksu, H. (1998). *Hurûf-ı Mukattaa. İslâm Ansiklopedisi (18, 408-412)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bilgegil, M. K. (2023). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları.
- Doskî, T. Î. (2012). *Dîwana Fethî, Mela Ebdulfettah Hezroyî*. Stenbol: Nûbihar.
- Doskî, T. Î. (2020). *Baxê Îrem*. (Amadekar: Zahir Ertekin). Diyarbakir: Weşanên Dara.
- Duman, Z. & Altundağ, M. (1998). *Hurûf-ı Mukattaa. İslâm Ansiklopedisi (18, 401-408)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ergin, M. C. (2006). "Seydayê Hezroyî Haci Ebdulfettah Yazıcı", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VIII, h.1, Diyarbakır.
- Ezodî, E. (2007). *Dîwana Ceferqulî Zengêlî û Mecmûaya Şair Ehmed Ezodî*. Bocrurd: Weşanxaneya Azodî.

Fuzulî, (1958). *Türkçe Divan*. (Hazırlayanlar: Kenan Akyüz ve diğêrleri). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Güzel, A. & Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaçar, B. (1997). *Türk Edebiyatında Elif-Nameler, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi – Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. s.310, 311.

Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kılıç, M. E. (1996). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiye. İslâm Ansiklopedisi (13, 250-258)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kılınç, A. (2015). Mana Medeniyetinin Bir Meyvesi: Elifname, 2. *İslami Türk Edebiyatı Sempozyumu*, rr. 217-224.

Levend, A. S. (2018). *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çakır, S. Ö. (2023). *Klâsik Edebiyatımızda Elifnâmeler ve Harf Simgeçiliği Bağlamında Muhibbî'nin Dîvânı ile Elifnâmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

Öztoprak, N. (2009). Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri. *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler 2* (s. 817-829).

Öztoprak, N. (2006). Bursalı Feyzi Efendi'nin Elifnameleri. *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 35. 17.05.2024, Wergirtin ji 2007c35.pdf (dergipark.org.tr).

Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Siyahpoş. (2011). *Seyfu-l Milûk û Bedîu-l Cemal* (amadekar: Bedirxan Amedî). Stenbol: Nûbihar.

Siyahpûş. (1999). *Çend Xezel û Helbest* (Tîpguhêziya ji erebî: M. Reşîr Irgat). Stenbol: Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.

Tökel, D. A. (2010). *Deneyisel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri*. Ankara: Hece Yayınları.

Yalar, M. (2012). Hazro'lu Abdulfettah Yazıcı ve Şairliği. Çağmar, M. E. Gürhan, V. & Gümüş E. (Ed.). *Uluslararası Silvan Sempozyumu* (459-468), İstanbul: Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Zengelî, C. (2018). *Le Xakê Xurasanê* (Amadekar: Mehdî Jafarzadeh & Mehmet Salih Bedirxan). Stenbol: Avesta.

Extended Abstract

Letters are an element that has influenced the religious, social, scientific and artistic life of humanity since ancient times. Some civilizations have attributed meanings to letters according to their way of feeling and thinking, or shaped their way of feeling and thinking with the meanings they attributed to letters. One of the fields that use letters as an artistic material is literature. Poets have used letters in their texts on various occasions as a form of self-expression or as an indicator of their artistry. Letters have sometimes appeared in poems or verses as a material of literary art and sometimes as a cipher of a hidden meaning. A style called alifname was developed as a medium in which poets used the letters of the Arabic alphabet and as a space to display their literary talents. Examples of this literary style can be found in Classical Kurdish Literature as well as in other Islamic literatures.

The aim of this article is to introduce the alifnames written in the Kurmanji dialect of Classical Kurdish Literature and to gain an idea about the literary style of Kurdish poets by revealing their characteristics. During the research process, six elifnames were identified. These alifnames belong to Kurdish poets named Siyahpoş, Şêx Ehmedê Feqîr, Weda'î, Ce'ferqulî Zengelî, Yûsifê Terxanî û Mela Ebdulfettahê Hezroyî.

Alifname is a literary style based on the use of the letters of the Arabic alphabet in general order in a text. The first thing that catches the eye in alifname is the visuality/visibility that the letters reflect in the text. It is seen that the letter in the sequence has a visual and sometimes both a visual and semantic connection with the word or words in the verse, couplet or lines of the poem. The poet can use this literary style in any verse form and place the letters of the alphabet in different combinations in his poem or verse. Some of these combinations include placing the letters in alphabetical order at the beginning of the first words of the poem, using them in the inner words or as rhyme. Poets can imitate their predecessors or try to continue the tradition of writing alifnames by experimenting with different combinations to create their own unique style. Alifnames, which are products of classical and folk literature, can be written on religious as well as non-religious topics, such as the existence

and unity of God, the supplication to God and the praise of the Messenger of Allah, and many more.

In the study, after mentioning the way letters are used in alifnames and the subjects of alifnames, some information about alifnames in Classical Kurdish Literature is given. The alifnames of Weda'î, Ce'ferqulî Zengelî, Yûsîfê Terxanî û Mela Ebdulfettahê Hezroyî are introduced in general terms and their characteristics are explained. Since the basis of the research is based on Siyahpoş and Feqîr's alifnames, the alifnames of the mentioned poets have been analyzed in detail in terms of form and the themes of these alifnames have been mentioned. The combinations of Siyahpoş and Feqîr's alifnames, the way they form the letters, and the verses and words that the letters are related to are shown in two separate tables.

The alifnames of Siyahpoş, Şêx Ehmedê Feqîr, Weda'î, Ce'ferqulî Zengelî, and Mela Ebdulfettahê Hezroyî are examples of classical literature. Yûsîfê Terxanî's poetry is written in the style of folk literature and in free meter. Except for Hezroyî's alifname, which is written in Arabic, the others are written in the Kurmanji dialect of Kurdish. The reason for including the one by Hezroyî in this study is that he is also a classical Kurdish poet, a follower of this literary tradition and uses this style. Siyahpoş and Feqîr are poets of the same historical and literary period. Although we do not have any definite information about the influence of one of the two poets on the other, their alifnames are very similar. Because both of them used a verse for each letter in their alifnames and sometimes quoted from the same verse. In terms of theme, Siyahpoş and Feqîr's poems are about the existence, unity and sovereignty of Allah. The theme of Weda'î and Zengelî's poems is love; Hezroyî's ode is in praise of the Prophet. Weda'î's alifname is written at the end of a verse and in rhyme. The other alifnames fall into the category of plain alifnames in terms of the way they are written.

We believe that the findings we have made about the Kurmanji alifnames subject to the research have revealed the literary style and poetics of some Kurdish literature representatives, albeit to some extent. We think that by analyzing other alifnames written in this field, we will be able to gain new information about the literary style of the poets of Classical Kurdish Literature.

PÊVEK

Elifnameya Siyahpoşî

- 1 “Elif” Ellah û La Îlahe Îlla Hû¹⁴ di me’ nayê
Beraet¹⁵ pîrr mişewweş tê ji xala nuqtêya “Ba”yê
- 2 Tecellaya cemala Heq wek perwane ez sohtim
Me xef kir ew şîrînesrar çu deng û hîs ji min nayê
- 3 Tebarek¹⁶ xwendî herfê “ta” ji husnê ehse nê dilber
Wek Summestewa¹⁷ remzek qelem da nuqtêyên “sa”yê
- 4 Cemala “cîm”ê Wennecmî¹⁸ wek perwane ez sotim
Welê “ha”ên di “Ha mîm”an¹⁹ heyata bi dilan dayê
- 5 Xiyala “xa”yê La xewfun ‘eleyhîm²⁰ kê dîye îro
Ji remza “dal”ê Ud’ûnî²¹ beyan ket ew bi inşayê
- 6 Ji “zal”a Uzkurûnî²² gerçî dil sohtî qewî îro
Ji “ra”yê “Rehmeten minna²³ heyata cawîdan dayê
- 7 Binê “zeyn”ê çî reng Uzlifeti’l-cennet²⁴ bi me’nê da
Selamûn qewlen²⁵ go “sîn”ê di remza wê mi’emmayê
- 8 Şu’aya “şîn”ê Weşşemsî²⁶ wek perwane ez sohtim
Sedayê “sad”ê We’l-î²⁷ çû heta bi cewzayê

14 Beqere/255. Allah Teala ye, (yê ku) ji Wî pê ve tu Xweda nînin.

15 Tewbe/1. Ev ji aliyê Xwedê Teala û Pêxemberê wî ve bêrbûn û derketineke ji peymanê ye ji bo wan muşrikên ku we bi wan re peyman daniye.

16 Mulk/1. Ew Xwedayê ku xwedanî û fermandarî di destê wî de ye pak û pîroz e û li ser her tiştî kara ye.

17 Beqere/29; Hedîd/4; Secde/4; Re’ d/2; Furqan/59; Fussilet/11.

18 Necm/1. Sond bi stêrkê.

19 Mu’ mîn/1., Fussilet/1., Şûra/1., Zuxrûf/1., Dûxan/1., Casiye/1., Ehqaf/1.

20 Yûnis/62. Ji bo wan tîrs tune ye.

21 Xafir/60. Ji min re dua bikin.

22 Beqere/152. Min bibîr bînin.

23 Yasîn/44. Ji me dilovanî heye.

24 Qaf/31. Bihuş hatîye nêzîkirin.

25 Yasîn/58. (Ji Xwedayê dilovan) Silav heye.

26 Şems/1. Sond bi rojê.

27 Yasîn/2. Sond bi a Hekîm be; Qaf/1. Sond bi a Mecîd be.

- 9 Çi xoş **“dad”**ê wezû bestim di zewê **“Wedduha”**ê²⁸ da
Tehûr bû dil bilaşibhet bi herfê **“ta”**yê **“Ta Ha”**yê²⁹
- 10 Zihûr kir **“za”**yê **Wezzahir**³⁰ micellayê ser ewraqan
Ji **“eyn”**ê **‘Îndehû ecrûn ‘ezîm**³¹ danî di tuxrayê
- 11 Ji **“ğeyn”**ê **ğasiqîn**³² îro eger çî dil bi azar im
Miferreh tê dilê ‘aşîq ji wê **“fa”**ê **Fetehna**³³yê
- 12 Ji **“qaf”**ê **Qul huwallahu Ehed** ³⁴cana çî mektûb e
Digel **“kaf”**ê di **Kullu men ‘eleyha fanîn**³⁵ îmzayê
- 13 Ji **“lam”**ê **Len tenalubîrre hetta tunfiqû**³⁶ îro
Me can û milk û dil bexşîn di rêya wê simensayê
- 14 Ji bo dîn me pîrsek kir cewaba Len teranî³⁷ da
Ji dil sotim gelî yaran ji dest nûrên şekerxayê
- 15 Binê **“mîm”**ê di **Ma kane Muhemmed**³⁸ da çî nîşan kir
Çî cah û mensebek çêbû nezer den ehsewê esmayê
- 16 ‘Eceb **“Nûn”** wel-Qealem³⁹ min dî di remza Qabê qewseyne⁴⁰
Ji **“waw”**ê **Welleylî**⁴¹ îro şefeç da nûr û rohnayê
- 17 Ji **“ha”**ê jî **Huwelhu**⁴² tê **Nehannefsu**⁴³ bi me’ne da
Ji **“lamelîf”**ê **La yudî’u ecre’l-muhsînîn**⁴⁴ dayê

28 Duha/1. Sond bi danê sibehê.

29 Taha/1. Ev her du tîp ji “hirûfê muqette’a” ne.

30 Hedîd/3. Ellah Zahir (berçav, diyar) e.

31 Tewbe/22, Texabun/15, Enfal/28. (Li cem Xwedê) xelateke mezin heye.

32 Feleq/3. Ji xirabiya şeva reşetarî.

33 Fetih/1. Bi rastî me deriyê serkeftineke aşkera û mezin ji bo te vekir.

34 Îxlas/1. Bibêje Xwedê her yek e.

35 Her tiştên ku li ser erdê hene fanî ne.

36 Alî İmran/92. Heta ku hûn ji ya ku jê hez dikin xerc nekin hûn ê negêjin xêra herî qenc.

37 E’raf/ 143. (Xwedê got) Tu min nabînî.

38 Ehزاب/40. Muhemmed ji zîlamên we ne bavê kesî ji we ye.

39 Qealem/1. Nûn, sond bi pênuşê û yê ku rêzerêz dinivîse.

40 Necm/9. Bi qasî du kevanan...

41 Leyl/1. Sond bi şevê.

42 Beqere/120. Bibêje: Bêguman rêberiya rast tenê ya Xwedê ye.

43 Nazi’at/40. Heçî ku xwe ji nefsa xwe dabe paş.

44 Hûd/115. Xwedê xelata qencîkaran wînda nake.

- 18 Ji “**ya**” Yewme yekûnunnasu⁴⁵ pir xewf û mişewweş tê
Siyahpoş xweş nezim anî temam hurûfê hecayê
- 19 Me xwar camek şeraba xoş ji destê saqiyê mehweş
Wek min hişte Îran û berê xwe da Bexdayê

Elifnameya Şêx Ehmedê Feqîrî

- 1 Elefe'l-lahu'l-lezî xeleqe seb'e semawatî⁴⁶
Beraetun minellahî⁴⁷ ji “**ba**”ê pir mu'emma tê
- 2 Tebarekellezî⁴⁸ taê tewekkul da me dil-rîşa
Summestewa 'ele'l-'erşî⁴⁹ ji herfa “**sê**” muradatê
- 3 Ji “**cîm**”a Ce'ele's-şemse diyaen⁵⁰ lê çi nûr hil bû
Ji heft “**ha**”ên hewamîm⁵¹a heyat û ne'meta zatê
- 4 Ji xemra “**xa**”ê Xerrûw succeden⁵² dil bû birîndar e
Ji “**dal**”a Dabbetu'l-erdê⁵³ nîşan û remzê sa'etê
- 5 Ji “**zal**”a Fezkurullahe qiyamen⁵⁴ jê çi dewlet hat
Ji “**ra**”ê Rebwetin zatî qerarin⁵⁵ dil bi heseratê
- 6 Ji “**zeyn**”ê Zuyyine li'n-nasî hubbu's-şehewatî⁵⁶
Ji “**sîn**”a Fî's-selasîle we eglalîn⁵⁷ musemmatê

45 Qarî'e//4. Ew roj e ku însan dibin wek pirpirokên belavbûyî.

46 “Elefe'l-lahu” Ew Xwedayê ku hezkirin çêkiriye. Mulk/3. Ew Xwedayê ku heft tebeq asîman çêkiriye.

47 Tewbe, 9/1. (Eva han) bêrîbûneke (hişyariyeke) ji aliyê Xweda ve.

48 Mulk, 67/1. Ew (Xweda) pîroz e.

49 E'raf/54. Paşê ser text vegirt.

50 Yûnis/5. Ewî, tav ronahî çêkiriye.

51 “Hewamîm” îşaret e bi sureyên Qur'anê yên ku bi “Ha-mîm”an dest pê dikin.

52 Secde/15. Secde dibin.

53 Neml/82. (Em ê ji bo wan ji erdê) debeyekî/rêveherekî (derfîn).

54 Nîsa/102. Ji Xweda re şipiya zikir bikin.

55 Mu'mînûn/50. (û Me wan) li deverekî bilindê rast (ê bi av û kanî) niştecih kirin.

56 Alî 'Îmran/14. Hizkirina dilbijênan di çavên mirovan de hatiye xemilandin.

57 Xafir/71. Qeydên hesinî û zincîr.

- 7 Ji “**şîn**”a Şehîdellahu⁵⁸ li zatê xwe şehadet da
Ji “**sad**”a **Sad** we’l-î zî’z-zikrî⁵⁹ sedaya tê
- 8 Bi “**dad**”ê We’**d-duḥa**⁶⁰ nûrek ku derkefte ji dil xuya
Ji “**ta**”a taê **Ta-hayî**⁶¹ tehûr kir dil ji mir’atê
- 9 Ji “**za**”ê der zehere’l-fesadu fi’l-berrî we’l-behrî⁶²
Ji “**eyn**”ê ‘elîmet nefsun ma eḥderet⁶³ we ...
- 10 Ji “**ḡeyna**” fi ḡelebet ‘eleyna şîqwetuna⁶⁴ dilber
Bi “**fa**”ê feseyekfikehumu’llahu⁶⁵ kifayatê
- 11 Bi “**qaf**”ê qed semî’e’llahu⁶⁶ nîdaa zatê nûrîn e
Bi “**kaf**”ê kelleme’llahu⁶⁷ li Mûsa bi kelîmatê
- 12 Ji “**lam**”a lem yelid⁶⁸ îro we lem yûled⁶⁹ muşewweş bûm
Ji “**mîm**”a meleun min qewmîhî⁷⁰ lewm û melamatê
- 13 Ji **nûn** we’l-qelemî⁷¹ remzek bûye zahir ji elwahan
Ji wê “**ha**”a di hemmazîn⁷² we meşşain⁷³ ji zulmatê
- 14 Ji “**waw**”ê we qudûrîn rasiyatî⁷⁴ lê çî qikmet bû
Ji “**la**” la tus’el ‘en eşhabî’l-ceḥîm⁷⁵ şikayatê
- 15 Ji “**ya**”ê yewme yus’el ‘en zenbîhî însun we cann⁷⁶
Ji nezma herfê heycaê dile Ehmed çî nûr hatê

58 Alî ‘Îmran/18. Xwedê şahdeyî da.

59 Sad/1-2. Sad! Sond be, bi vê Qur’ana ku xwedan pend û şîret e.

60 Duha/1. Bi danê sibehê; dema roj tîrêjên xwe berdide ser erdê sond be.

61 Ta-ha/1. Ta-Ha.

62 Rûm/41. Xerabî li bej û behrê xuya bûye.

63 Tekwîr/14. (Wê çaxê) Her kes dê bizane ka çî ji bo xwe amade kiriye û çî biriyê (axretê).

64 Mu’minûn/106. (Ew dê bibêjin) Xwedayê me! Xerabiya me serî ji me stand.

65 Beqere/137. Êdî Xwedê li hember wan besî te ye.

66 Mucadele/1. Xwedê helbet seh dike.

67 Nîsa/164. Bê guman Xwedê (bi Mûsa re) peyiviye.

68 Îxlas/3. Kes jê çênebûye.

69 Îxlas/3. û Ew jî ji kesî çênebûye.

70 Hûd/38. Giregirên ji qewmê Wî.

71 Qelem/1-2. Nûn. Bi qelemê.

72 Qelem/11. (Ew ê) devavêj.

73 Qelem/12. (Ew ê) eybderêx.

74 Sebe’/13. û dîzên (di erdê de) cîhgirtî (çêdikirin).

75 Beqere/119. Tu yê ji rewşa dojehîyan ne berpirsiyar bî.

76 Ew roja ku însan û cin ji kirinên xwe têne lêpîrsîn.

- 16** Ela ya Ehmedu⁷⁷ mail bike bes tu li alaê
Ji ni'met 'Inde(hu) ecrîn 'ezîm⁷⁸ çê bû ji lezzatê
- 17** Dilê Ehmed kete bende ji şewqa va 'ibarata
Qewî min dî meded şewqek şebîhê nûrê mir'atê
- 18** Şebîhî şuşeya şem'ê ji berqa her du ebrûyan
Ku dil mest im bi vê zewqê ji hewla sirrê sa'etê
- 19** Ji hewla mehşerê îro me kir zarî ji vê xewfê
Bibegşe min bi 'efwa xwe dikim zarî bi ze'qatê
- 20** Dikim zarî ji dil her dem bide rehmê tu ya Barî
Meded ya Reb bide feyde li dil şubhê munacatê
- 21** Şebîhî resmê.....gelek îro
Nema min sebr û saman e bide zulfa û qurbatê

77 Hişyar be ey Ehmed!

78 Enfal/28. Bêguman xelata mezin her li cem Xwedê ye.